

8 maart 2023

Uitgave van de Leido Academy, het thema-netwerk voor LevenLang Leren

Na de basisschool... klas 3... en dan leerlijnen volgen...

1 Inleiding

Zo, er spoelde de afgelopen weken een golf aan heftige berichten over het onderwijsveld. Elke sector kwam aan bod, over de werkwijze bij een hogeschool, de status van het mbo, het niveau van het vwo-eindexamen (wiskunde), de herinvoering van de studiebeurs en een truc om eerst ouders te laten opdraaien voor de studiekosten gedurende een aantal maanden, om vervolgens als student voor een vergelijkbare periode geld als beursstudent binnen te halen. Er is dus altijd wat te doen in Den Haag: het licht voor een nieuwe aanpak springt op groen, en voor een andere regeling op rood. En dan zitten er nog steeds allerlei wetsvoorstellen in de pijplijn zoals voor het gebruik van leeruitkomsten en het hanteren van de Engelse taal, naast het uitwerken van de nieuwe en vooral onbruikbare formulering van de nadere vooropleidingseisen door de VH en de UNL.

Er kunnen dus in de komende maanden samen met de toekomstverkenningen en de uitkomsten van de Ad-monitor in het vooruitzicht nog wel wat beschouwingen worden gewijd aan wat er ons allemaal te wachten staat. Kijkende naar de stukken die aangeleverd zijn voor de bijeenkomsten rond de toekomstverkenning voor het hoger onderwijs, zien we dat er weer heel veel wordt gefocust op het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. De Ad komt er niet eens in voor, ook niet in de uitgebreide algemene beschouwing rond het onderwijsstelsel¹ en ook niet in het bezien – in een discussiestuk voor de bijeenkomsten – van hoe in het hbo en wo kennis kan worden ontwikkeld. Maar goed, de Ad zal ongetwijfeld ergens op tafel worden gegooid, mede om de koppeling tussen mbo, havo en wo met het hbo een plek te geven.

In deze nieuwsbrief pakken we in de tussentijd een onderwerp mee dat toch ook heel lang een rol speelt bij het bespreken van 'kansengelijkheid', mede in relatie met de adviezen die aan het eind van de basisschool worden gegeven, en dan gelet op de scores op de eindtoets. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een artikel in de 'WiskundE-brief', eigenlijk gericht op zo'n 5000 leraren en docenten die zich met het vak wiskunde mogen bezighouden. De redactie ervan zorgt regelmatig voor interessante analyses van ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs, ook te gebruiken als aanzet voor discussies die zeker gevoerd moeten worden. En er is zonder meer sprake van een raakvlak met die toekomstverkenningen... dus ja, meenemen maar.

2 Steeds meer leerlingen naar havo/vwo?

Het artikel in de WiskundE-brief betreft het vermoeden dat steeds meer leerlingen direct na de basisschool of na enige tijd in het voortgezet onderwijs in de havo/vwo-stroom zitten, en wellicht dan ook nog vooral binnen het vwo. We nemen de stukken en de grafieken uit het artikel hier op in de kaders, om vervolgens op een aantal aspecten nog wat commentaar te geven.

De laatste jaren bestaat veel belangstelling voor de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs. Volgens sommigen begint daar de tweedeling: havo-vwo versus vmbo. De opzet van de eerste jaren van ons voortgezet onderwijs is steeds vaker onderwerp van discussie. Helaas gaan uitgesproken meningen niet altijd gepaard met een solide feitelijk onderbouwing. Hieronder een poging om wat relevante ontwikkelingen te schetsen.

¹ <https://toekomstvanonderwijsenwetenschap.nl/docs/Trends-2040.pdf>
<https://toekomstvanonderwijsenwetenschap.nl/docs/3-Hoe-wordt-kennis-ontwikkeld-in-2040.pdf>

Er wordt ingezoomd op wat er in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs (vmbo/havo/vwo), gebeurt met betrekking tot verschuivingen. Dat kan zijn op basis van een verkeerd schooladvies, het beter gaan presteren van een leerling of de wijze waarop in de onderbouw de leerstromen zijn vormgegeven, vooral om leerlingen de kans te bieden om in een andere stroom terecht te komen. De meest interessante stap zou dan zijn vanuit het vmbo naar het havo, al in een eerste fase.

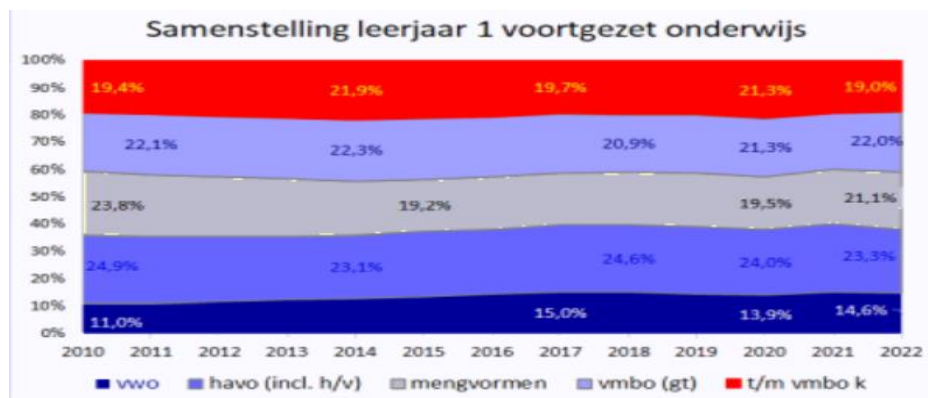
Als we kijken hoe aan het begin van het voortgezet onderwijs de verdeling is over de verschillende 'types' en daarbij ruim tien jaar terugkijken, zien we een aantal golfbewegingen. Een belangrijke motor achter deze bewegingen wordt gevormd door de 'adviezen' die in groep acht worden uitgedeeld. Het woord 'adviezen' is trouwens misleidend, want in de praktijk gaat het doorgaans om verwijzingen.

De auteur pakt een belangrijk aspect bij de kop nl. de kracht en de status van het advies dat een leerling krijgt voor het vervolg. De huidige discussie betreft vooral of er een beter systeem is te bedenken, met een grote betrouwbaarheid en objectiviteit als het gaat om de schoolloopbaan en het behalen van een diploma waarvan in groep acht van de basisschool al werd verondersteld dat die mogelijkheid aanwezig was. Maar er is nog wel een leerweg te gaan naar een diploma vmbo/mbo, havo of vwo, en dat wil zeggen dat het lastig is om in een oordeel over iemand op die leeftijd allerlei scenario's die zich kunnen voordoen, adequaat te verwerken.

Dan zijn er ook nog allerlei mogelijkheden om die verwijzing in groep acht te beïnvloeden met inzet van extra begeleiding, specifieke voorbereiding op toetsen en allerlei vormen van mentale training. Of het effect doorwerkt in de jaren erna, is lastig na te gaan, zeker als die 'corrigerende maatregelen' via het gedrag van ouders in een of andere vorm permanent worden ingezet.

Van invloed is ook in hoeverre en op welke manier scholen de leerlingen 'sorteren'. In hoeverre wordt er gewerkt met klassen bestemd voor een type leerlingen, zoals leerlingen met een vwo-advies of leerlingen met advies vmbo kader, en in welke mate wordt gebruik gemaakt van bredere brugklassen waarin leerlingen met verschillende 'adviezen' zitten.

Er is geen wettelijke verplichting voor scholen voor voortgezet onderwijs om de eerste leerjaren op een bepaalde wijze in te vullen. Dus er is geen noodzaak om vanaf het begin alleen maar klassen havo, vwo, vmbo (met een paar varianten) te hebben. Het is aan de school om stromen samen te nemen, in het eerste jaar of voor meerdere jaren. Ouders hebben vaak daarbij een keuze als het gaat om scholen die meerdere vormen kennen, maar soms is dat niet het geval. In grote steden wordt dan ook nog eens gewerkt met inschrijving en plaatsing op basis van het aantal beschikbare leerplekken. Populaire scholen zijn er altijd, maar als 'je kind' ook via allerlei mengklassen (dakpannensysteem) snel naar een 'hogere stroom' mag overstappen kan die aanpak het nog eens extra aantrekkelijker maken. Mogelijk is dit wel eens onderzocht en kan het worden ingezet bij het binnenhalen van meer leerlingen.

2.1 Verschuivingen

De laatste jaren is er - mede onder invloed van corona - flink wat beweging te zien. In 2020 was er door het wegvallen van de eindtoets een verschuiving te zien richting vmbo, gevolgd door een tegenbeweging het jaar daarna. Als we letten op de ontwikkelingen op wat langere termijn zien we

dat de opmars van het vwo in de eerste klassen indrukwekkend was. De laatste jaren lijkt deze opmars tot stilstand gekomen. Het aandeel steeg tussen 2001 en 2017 van 11% tot 15%. Terwijl het totaal aantal eersteklassers iets afnam in deze periode, steeg het aantal vwo'ers met 34%. Het aandeel van 15% lijkt voorlopig het plafond te zijn.

Er is dus sprake van een toename van het aantal leerlingen in de klassen die binnen het vwo vallen. Daarbij zijn nog niet degenen meegenomen die in een gecombineerde havo'/vwo-klas zitten. Maar na 2017 is het aantal toch weer enigszins afgenomen.

Voor de goede orde moet die 34% wel worden gezien als de relatieve toename nl. van 11% naar 14,6% (dus 3,6 procentpunten ten opzichte van die 11% en dan gebaseerd op de echte aantallen).

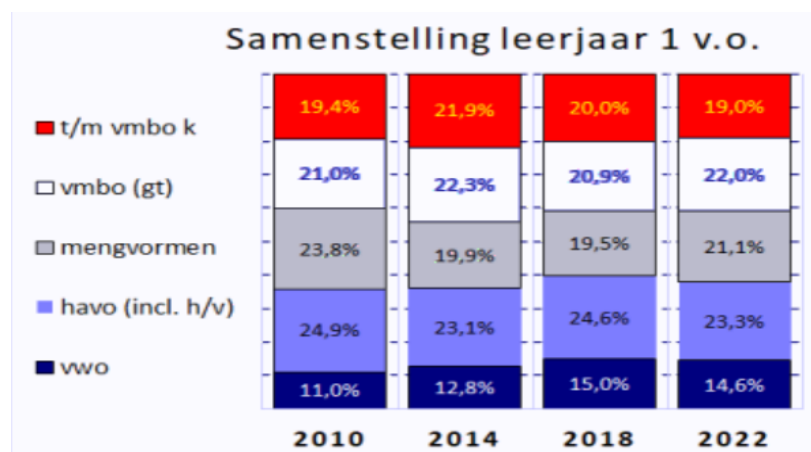
De opmars is de eerste jaren ten koste gegaan van de havo/vwo-richting, hoewel dit nog steeds de combinatie is met de meeste leerlingen. Sommige havo/vwo-klassen doen hun naam eer aan in die zin dat een groot deel doorstroomt naar het vwo. Echter, in andere gevallen gaat het in de praktijk om een havo-klas, waarvan een kleine minderheid naar het vwo gaat.

Het aandeel van 'zuivere' havo-klassen is tussen 2010 en 2018 verdubbeld, maar is nog steeds klein, zo'n 5%. In de grafieken zijn voor de overzichtelijkheid havo en havo/vwo gecombineerd.

Zoals al aangegeven is het een natuurlijke reactie geweest van vo-scholen om in te spelen op de verwachtingen van ouders. Zij willen graag dat hun kind naar het vwo gaat en voelt een havo-verwijzing als een 'nederlaag'. Het kunnen instromen in zo'n combiklas is dan vaak een compromis en daarmee aanvaardbaar.

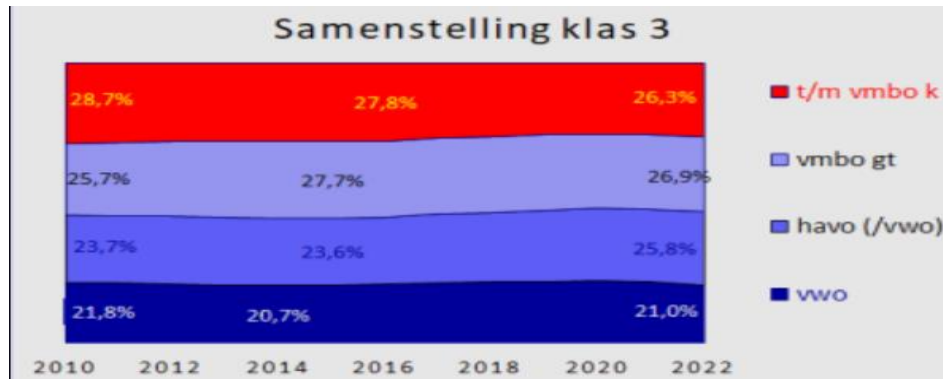
Er blijken vervolgens veel leerlingen van zo'n klas naar het vwo door te stromen, dus naar vwo-2. Zoets is wel afhankelijk van de strategie van de vo-school, om ook voor alle leerlingen te zorgen voor een mix of bij bepaalde groepen mede op een of andere wijze voor te sorteren. Dat kan ook best op basis van het advies van de basisschool.

In tegenstelling tot de suggestie die wel eens wordt gewekt is het aandeel van het beroepsonderwijs in de eerste klas nu ongeveer gelijk aan dat in 2010. Onder beroepsonderwijs verstaan we praktijkonderwijs, vmbo basis en vmbo kader. Tot 2014 nam het wat toe, daarna daalde het weer wat. Het aandeel van 'mavo' - eigenlijk vmbo theoretisch en gemengd - fluctueert wat, maar is eigenlijk opvallend constant. Het aantal leerlingen in brede brugklassen liep een tijdje terug, maar zit sinds kort weer in de lift. Hieronder is de ontwikkeling op wat langere termijn in beeld gebracht middels vier 'momentopnamen'.

2.2 Derde leerjaar

Eigenlijk is de samenstelling van de eerste klas nog maar een tussenstand. In de onderbouw wisselen leerlingen nog vaak van richting, de zogenaamde 'op- en afstroom'. Pas in het derde leerjaar is een goed beeld te geven. Opvallend is dat daar van een opmars van vwo weinig meer te zien is. Het aandeel is sinds 2010 niet echt gegroeid. Daarbij moet worden aangetekend dat de cijfers van 2022 mogelijk beïnvloed zijn door het ontbreken van de eindtoets in het basisonderwijs in 2020. Het aandeel van de havo blijkt in klas 3 juist gegroeid te zijn en het beroepsonderwijs heeft hier een stapje terug moeten doen.

Het interessante hieraan is dat gezocht is naar een verband tussen de ontbrekende eindtoets in 2020 aan het eind van de basisschool en de verdeling van de derdejaars in het voortgezet onderwijs na twee jaren, dus als ze in een derde leerjaar instromen. De meeste invloed is kennelijk te constateren bij de 'middengroep', degenen die dan in een havo-klas zitten, al dan niet in een systeem waarbij de havo/vwo-klassen in de gehele onderbouw te vinden zijn. Het aandeel vwo'ers is niet gegroeid, hetgeen mogelijk te verwachten zou zijn.

De verschuivingen in de samenstelling van het derde leerjaar zijn dus bescheiden. Opmerkelijk is dat het erop lijkt dat de laatste jaren de ontwikkeling in klas 3 los lijkt te komen van die bij de 'adviezen' aan het eind van de basisschool. Hieronder kijken we - met in het achterhoofd de veelgevoemde 'tweedeling' - naar het aandeel havo/vwo. De verticale schaalverdeling is zo aangepast dat veranderingen goed te zien zijn.

Tot ongeveer 2017 (2019 - 2) is de ontwikkeling van de samenstelling van klas 3 redelijk te voorspellen op basis van de adviezen aan het eind van de basisschool. De laatste paar jaren lijkt het verband echter een beetje zoek.

3 Verder in de gaten houden s.v.p. en ook van andere effecten

Hetgeen hier is aangekaart lijkt een interessante en belangwekkende aanzet te zijn voor verder onderzoek. We nemen aan dat OCW dit ook heeft ingezien en een onderzoeksbureau al aan het werk heeft gezet. Deze generatie leerlingen, zeker die in 2017 de basisschool hebben verlaten, kan in ieder geval worden gevolgd tot en met 2028. In de tussentijd zijn uiteraard ook constatering te plegen, zoals voor de stijging van havisten die kiezen voor een vervolg in het vwo.

Overigens nemen we aan dat er over een tweetal jaren een rapportage op tafel ligt met betrekking tot de leerloopbanen van degenen die in 2020, 2021 en 2022 eindexamen mbo, havo dan wel vwo hebben gedaan en aan een studie in het hoger onderwijs zijn begonnen. Daarbij lijkt het ons zonder meer nodig om te kijken naar de effecten van bepaalde aspecten, in samenhang met de pandemie:

- Doorstroom zonder mbo-4-diploma, dus de voorlopige toelating;
- Het niet toepassen van het bindend studieadvies in de eerste twee ho-jaren;
- Het mogen weglaten van een cruciaal vak bij het eindexamen havo of vwo voor specifieke hbo- en wo-opleidingen.

En als bonus: Kunnen we bezien of dit ook van invloed is geweest op de instroom bij de Ad's?